

3. การตั้งจุดมุ่งหมายของปัจเจกชนและสังคม

3.2 จุดมุ่งหมายในทัศนะของปรัชญา

ความเบื้องต้น

ปรัชญาคืออะไร มีค่าแค่ไหน เป็นปัญหาอยู่ บางคนหวังที่จะได้รับความรู้พิเศษพิสดาร บางคนพิจารณาเห็นเป็นเรื่องของความคิดที่ไร้สาระ บางคนคิดว่าเป็นผลความพยายามที่มีคุณค่าของคนที่ดีฉลาด ศีลธรรมดา หรือมีจะนั้นก็ดูแคลนว่าเป็นการพินิจที่เพื่อฝืนและไร้ความจำเป็น บางคนเห็นปรัชญาเป็นเรื่องที่พัวพันกับมนุษย์ทุกคน ด้วยเหตุนี้ โดยหลักการแล้วจึงควรเป็นสิ่งที่ง่ายและเข้าใจได้ บางคนก็เห็นว่าเป็นเรื่องยากยิ่งและไร้ความหวังที่จะได้ประโยชน์จากการไปเกี่ยวข้องด้วย

ในเรื่องที่เกี่ยวกับปรัชญานั้น เกือบทุกคนอยู่ในฐานะที่จะมีส่วนร่วมให้ความคิดเห็นได้ เป็นที่ทราบดีว่าในวิทยาศาสตร์นั้น ปัจจัยที่จะนำไปสู่ความเข้าใจคือการศึกษา เรียน อบรม และมีกรรมวิธีต่าง ๆ แต่ในทางปรัชญา อาจกล่าวได้ทีเดียวว่าทุกคนมาสามารถ "ร่วมพูด" ด้วย ได้โดยไม่ต้องศึกษาพิเศษเป็นการเฉพาะเจาะจง ความเป็นมนุษย์เอง โชคชะตาของตัวเอง ประสบการณ์ของตัวเอง เป็นปัจจัยที่พอเพียง

ความคิดทางปรัชญาทั้งหลายจะต้องเกี่ยวกับพื้นฐานและการดำรงอยู่ของ "ชีวิต" แต่ละคนจะต้องดำเนินการคิดด้วยตนเอง คนอื่นจะคิดแทนให้ไม่ได้

คำถามของเด็กเป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดที่แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ผู้ใดก็ตาม อาจมีความคิดเห็นทางปรัชญาได้ บ่อยครั้งที่เดียวเราได้ยินจากปากเด็กซึ่งเมื่อพิจารณาในสาระแล้วตรงเป้าหมายอันลึกซึ้งของปรัชญา

"พ่อครับ คนเรามาจากไหน ตายแล้วไปไหน"

เด็กคนนี้คิดถึงปัญหาเบื้องต้นของชีวิต ถึงการดำรงอยู่ และการจากไปซึ่งพัวพันกับปัญหาอันยิ่งใหญ่ทางศาสนา

"ลูกพยายามคิดว่าลูกเป็นคนอื่น แต่ก็พบว่าตัวเองอยู่รำไป"

เด็กคนนี้คำนึงถึงต้นเหตุของความแน่นอนทั้งหลาย ถึงความตระหนักในการเป็นและดำรงอยู่ ถึงความตระหนักในตัวเอง เขาแปลกใจในปริศนาของความเป็น "ตัวของฉัน"

เด็กอีกคนหนึ่งก้าวบันไดขึ้นบ้าน ทันใดก็คิดขึ้นมาได้ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างเปลี่ยนแปลงไม่เหมือนเดิม ผ่านพ้นไป เหมือนกับไม่เคยเกิดขึ้น

"แต่จะต้องมีอะไรบางอย่างที่มั่นคงแน่นอน อย่างที่ลูกกำลังก้าวขึ้นบันไดนี้ ลูกอยากยึดถือรักษาไว้"

ความสนใจ ความตระหนักและหวั่นไหวที่มองเห็นถึงการผันแปร ไม่แน่นอนทั้งหลายแหล่ในโลก และพยายามหาทางออกอย่างเด็ก

ใครก็ตามที่สนใจ จะรวบรวมเรื่องเล่าและคำพูดถึงปรัชญาของเด็กได้มากมาย ข้อโต้แย้งที่ว่าเด็กอาจได้ขึ้นมาก่อนจากบิดามารดา หรือผู้อื่นนั้น มีอาจถือเป็นข้อโต้แย้งได้จริงจึ่งสำหรับผู้ที่มีความใคร่ครวญ และความสัจต่อดตัวเอง

ข้อโต้แย้งที่ว่า อันที่จริงเด็กยังคิดอย่างปราชญ์ไม่ได้ ที่พูดออกมานั้นเป็นเพียงบังเอิญเท่านั้น ข้อโต้แย้งนี้มองข้ามข้อเท็จจริงประการหนึ่ง กล่าวคือบ่อยครั้งที่เด็กมีความเป็นอัจฉริยะ ซึ่งได้สูญเสียไปเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ราวกับว่าในปีที่ผ่านมาผ่านไปซึ่งเป็นปีแห่งการจ้องจ้องอยู่กับความเคยชินต่อระเบียบและความคิดเห็นของสังคม ความคลุมเครือ และการยอมรับเอาโดยไม่ไต่ถามเข้ามาแทนที่ ในขณะที่ต้องสูญเสียความสามารถที่จะมองโลกและชีวิตด้วยสายตาบริสุทธิ์ของเด็ก เด็กยังอยู่ในภาวะชีวิตที่กำลังก้าวไปข้างหน้าอย่างรวดเร็ว จึงรู้สึก เห็น และถามในสิ่งซึ่งไม่ซ้ำตนเองก็จะคลายความสนใจ หรือตนเองเดินก้าวผ่านไป ปลดปล่อยสิ่งซึ่งเผยแก่ตนเพียงชั่วคราวหนึ่งให้หลุดไป ดังนั้น จึงมักแปลกใจที่ผู้ใหญ่มาชักใช้ไล่เลียงตนเองในภายหลังถึงสิ่งที่ตนได้เคยพูดหรือได้ถามไว้

ปรัชญาเข้าถึงมนุษย์เป็นส่วนรวมได้ดังกล่าว ปรัชญาจึงเป็นของกลางที่อาจหยิบยกมาใช้ได้ทุกยุคทุกสมัย เช่นในแบบของสุภาษิตที่เป็นมรดกตกทอดมา ในกรรมคมคายทางปรัชญาจึงเป็นที่นิยมกันแพร่หลาย และถ้อยคำสั่งสอนของผู้เป็นศาสดาทั้งหลาย

ปรัชญารวมอยู่กับชีวิตประจำวัน แยกไม่ออก ปัญหาามีเพียงว่า ปรัชญาอยู่ในจิตสำนึกหรือไม่ ปรัชญานั้นดีหรือเลว กระจางชัด หรือสับสนยุ่งเหยิง ใครที่ไม่ยอมรับปรัชญานั้นก็มีปรัชญาอยู่ในตัว โดยที่ตนไม่ได้ตระหนัก

เหตุเริ่มต้นของปรัชญา

ปรัชญาในฐานะที่เป็นระบบความคิดนั้นมีจุดเริ่มต้นหลายพันปีมาแล้ว แต่จุดเริ่มต้นมิใช่เหตุเริ่มต้น จุดเริ่มต้นเป็นประวัติศาสตร์และสมมติฐานมากมายหลายประการสำหรับคนรุ่นหลัง เพราะเป็นผลงานของความนึกคิด แต่เหตุเริ่มต้นเป็นพลังแรกเริ่มที่ผลักดันมาสู่ปรัชญา

เหตุเริ่มต้นมีหลายประการด้วยกัน จาก ความประหลาดใจ ทำให้เกิดคำถาม และผลคือความรู้ จาก ความสงสัยแคลงใจ ในสิ่งที่รู้แล้วทำให้เกิดการตรวจสอบอย่างละเอียดลออ และผลคือความกระจางแจ้งแน่นอน จาก ความสะท้อนใจของมนุษย์ และจาก จิตสำนึกในความโดดเดี่ยวของมนุษย์ ทำให้เกิดคำถามเกี่ยวกับตัวเอง

ประการแรก

เพลโต (Plato) นักปรัชญาชาวกรีก กล่าวไว้ว่า เหตุเริ่มต้นของปรัชญาคือความประหลาดใจ ดวงตาของเราทำให้เราเห็นดวงอาทิตย์และท้องฟ้าที่เต็มไปด้วยดวงดาว การเห็นทำให้เกิดแรงปรารถนาที่จะค้นคว้าเกี่ยวกับจักรวาล จากจุดนี้ปรัชญาก็เริ่มเติบโต

ความแปลกใจ การถามตัวเองนำไปสู่ความรู้ ในความแปลกใจว่า ทำไม เหตุไฉนฉันจึงตระหนักในความไม่รู้ของตัวเอง หลังจากนั้นฉันพยายามที่จะรู้ แต่ทว่าเพียงเพื่อต้องการรู้เท่านั้น มิใช่เพื่อนำไปใช้ประโยชน์อันใดทั่ว ๆ ไปก็หาไม่

ความคิดคำนึงทางปรัชญาเปรียบเสมือนการค้นตัวหรือการพ้นจากพันธะของความต้องการ และความจำเป็นของชีวิต การหลุดพ้นดังกล่าวเกิดจากการพินิจดูสิ่งต่าง ๆ ท้องฟ้าและโลก ถามว่า "สิ่งเหล่านั้นคืออะไร ทำไมถึงเป็นอย่างนั้น เกิดขึ้นได้อย่างไร" คำถามซึ่งคำตอบไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างใดโดยเฉพาะ แต่ทว่าเพื่อให้ใจตัวเองสงบ

ประการที่สอง

เมื่อเราหายแปลกใจ หายประหลาดใจ โดยการได้ทราบ ได้มีความรู้เกี่ยวกับการ "ดำรงอยู่" หรือ "เป็นอยู่" ของสิ่งนั้นแล้ว ขึ้นต่อไปเราก็เริ่มสงสัยและแคลงใจ จริงอยู่เราเพิ่มความรู้ขึ้นมากมาย แต่เมื่อตรวจสอบอย่างพินิจพิเคราะห์เราเห็นว่าไม่มีอะไรที่แน่นอน การรับรู้ของเราขึ้นอยู่กับประสาทสัมผัสทั้ง 5 ซึ่งอาจหลอกเราได้

อย่างไรก็ตาม ไม่จำเป็นต้องตรงตามความเป็นจริงในตัวของมันเองซึ่งอยู่นอกตัวเราและไม่ขึ้นอยู่กับตัวเรา ความคิดของเราก็เช่นกัน ขึ้นอยู่กับสติปัญญาของมนุษย์ซึ่งมีขอบเขตจำกัดและเต็มไปด้วยข้อขัดแย้งซึ่งกันและกัน ทุกแห่งหนมีการยืนยันอย่างหนึ่งที่กำลังค้านการยืนยันอีกอย่างหนึ่ง เมื่อเรายิ่งพินิจพิเคราะห์เรายิ่งเพิ่มความสงสัย และเมื่อพยายามคิดให้ถึงขั้นสุดท้าย ก็จะทำให้เกิดความรู้ลึกที่จะปฏิเสธ และไม่ยอมรับโดยสิ้นเชิง หรือมีฉะนั้นก็มาถึงคำถามที่ว่า "ความแน่นอนอยู่ที่ไหนเล่า ที่จะทำให้ความสงสัยแคลงใจสลายตัวไป และที่จะสามารถยืนยันหยุดต่อการวิพากษ์วิจารณ์ทั้งหลายเหล่านี้ได้"

การสงสัยแคลงใจอย่างมีระเบียบแบบแผน เป็นบ่อเกิดของการตรวจสอบอย่างวิเคราะห์ของความรู้ทุกชนิด ด้วยเหตุฉะนั้น ถ้าไม่มีการสงสัยลึกซึ้งอย่างจริงจังแล้ว ก็มิอาจมีปรัชญา หรือความคิดทางปรัชญาที่แท้จริงได้ แต่ปัญหาที่สำคัญก็คือ เมื่อสงสัยแคลงใจแล้ว เราจะสามารถหาพื้นฐานของความแน่นอนได้อย่างไร และที่ไหน

ประการที่สาม

ในขณะที่เรารู้สึกถึงความรู้เกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ในโลก โดยใช้หลักความสงสัยเป็นทางนำไปสู่ความแน่นอนนั้น เราไม่ได้คิดถึงตัวเราเองถึงจุดหมายปลายทาง ถึงความสุข เราจะต้องลิ้มตัวเอง และมีความพึงพอใจที่จะให้ความรู้นั้น ๆ สมบูรณ์

แต่สภาพการณ์จะเปลี่ยนแปลงไป ถ้าเราวิเคราะห์ตัวเราเองทุกชั่วขณะ เราทุกคนจะอยู่ในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่งซึ่งผันแปรไปไม่คงที่อยู่ตลอดเวลา ตัวเราเองอาจมีส่วนช่วยให้สถานการณ์นี้ผันแปร แต่สถานการณ์บางอย่างนั้นสารัตถะไม่เคยเปลี่ยนแปลง ถึงแม้ว่าที่ปรากฏอยู่ภายนอกจะดูแตกต่างออกไป และอิทธิพลมหาศาลของสถานการณ์นั้น ๆ อาจปรากฏคลุมเครือไม่ประจักษ์ชัด

ฉันจะต้องตาย ฉันจะต้องมีความทุกข์ ฉันจะต้องต่อสู้ ฉันจะต้องเผชิญกับความบังเอิญ ฉันยังจะต้องพัวพันกับการทำบาปไม่มากนักน้อย จะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจ เหล่านี้เป็นสถานการณ์พื้นฐานของชีวิต หมายถึง สถานการณ์ที่เราทั้งไม่อาจหลีกเลี่ยง และทั้งไม่อาจเปลี่ยนแปลงให้เป็นอื่นได้ การมีจิตสำนึกในสถานการณ์พื้นฐานนี้ เป็นต้นเหตุที่ลึกซึ้งของปรัชญาอิงไปว่าความแปลกใจและความสงสัยเสียอีก ในชีวิตธรรมดาประจำวันเราพยายามบ่อยครั้งที่จะไม่นึกถึงมันโดยหลับตาเสีย และดำรงชีวิตอยู่ต่อไป เสมือนกับว่าไม่มีสถานการณ์เช่นนั้น เราลืมว่าเราต้องตาย เราลืมว่าเราอยู่ในฐานะที่จะทำผิดและทำบาป และจะต้องเผชิญกับความบังเอิญ เรามัวยุ่งอยู่กับสถานการณ์อื่น ๆ ซึ่งเราอาจมีอำนาจหันเหเปลี่ยนแปลงให้เป็นผลดีต่อตัวเราเอง และซึ่งเราอาจมีปฏิกิริยาโต้ตอบได้ โดยการวางแผนและโดยการกระทำต่าง ๆ เพราะได้รับการกระตุ้นจากความปรารถนา จากผลประโยชน์ของการมีชีวิตอยู่ แต่ในกรณีสถานการณ์พื้นฐานนี้ เราอาจมีปฏิกิริยาโต้ตอบได้สองทางด้วยกัน คือแสวงทำลายกรรมเครื่องเลอะเลือนไม่สังเกตเห็น หรือมิฉะนั้น ถ้าเราเอาจริงเอาจัง ก็คือ หมดความอาลัยตายอยาก และการเปลี่ยนแนวความคิดและวิถีชีวิตใหม่ การเปลี่ยนจิตสำนึกที่เกี่ยวกับชีวิต และการ "ดำรงอยู่"

เมื่ออยู่ในภาวะที่สุขสบาย เราก็ยินดีปรีดาเฉลิมฉลองอย่างเต็มที่ มีความไว้นิ่งเชื่อใจโดยปราศจากการไตร่ตรอง ไม่รู้จักสิ่งอื่นใดนอกจากปัจจุบัน ในความทุกข์ ความหมดอำนาจ ความอยู่ในฐานะที่ไม่อาจจะทำอะไรได้ เราก็ต้องอยู่ในห้วงของความหมดหวัง แต่ถ้าเราผ่านพ้นมาได้และยังมีชีวิตอยู่ ไม่ช้าเราปล่อยให้ตัวเราเองลืม และค่อยกลับไปหาชีวิตที่สนุกต่อไป

แต่มนุษย์ฉลาดขึ้นจากประสบการณ์ดังกล่าว การได้รับการคุกคามบังคับให้มนุษย์พยายามแสวงหาสิ่งยึดมั่น และคิดไปว่าการเอาชนะธรรมชาติและประชาคมของมนุษย์เองจะเป็นสิ่งประกันชีวิตและการดำรงอยู่ มนุษย์ต้องการเอาชนะธรรมชาติ และด้วยความรู้และเทคนิคของมนุษย์ ธรรมชาติความเป็นประโยชน์และเป็นที่พึ่งพาอาศัยที่แน่นอนได้ของมนุษย์ อย่างไรก็ตาม มนุษย์ยังไม่สามารถเอาชนะหรือควบคุมธรรมชาติได้อย่างที่ใจนึก ธรรมชาติยังอยู่ในฐานะที่จะคุกคามและทำลาย มนุษย์ยังไม่สามารถจัดความลำบากยากแค้น ความเจ็บป่วย ความชรา และความตาย ธรรมชาติที่มนุษย์สามารถควบคุมให้ยังความมั่นคงเป็นที่เชื่อถือได้เป็นเพียงส่วนน้อยภายในธรรมชาติซึ่งหาขอบเขตมิได้ และซึ่งอยู่นอกเหนือความเอาชนะของมนุษย์ และอยู่ในฐานะที่จะคุกคามมนุษย์ได้ทุกเมื่อ

ดังนั้นจุดมุ่งหมายของชีวิต ตามทัศนะของปรัชญา จะขอเสนอมุมมองของแนวคิดทางปรัชญา 4 กลุ่มหลัก ๆ เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่า เป้าหมายที่แท้จริงของมนุษย์ที่แตกต่างกันตามความเห็นดังต่อไปนี้

1. สุขนิยม : จงแสวงหาความสุข

สุขนิยม (Hedonism) คือ ลัทธิที่ถือว่าความสุขเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิต อะไรเล่าที่มนุษย์ต้องการนอกจากความสุขความสบาย

ลองถามตัวท่านเองว่า ในวันหนึ่ง ๆ ที่ท่านต้องการทำอะไรต่ออะไรนั้น ท่านต้องการอะไร และที่ท่านต้องการสิ่งนั้นก็เพื่ออีกสิ่งหนึ่งนั้น ถ้าถามไปเรื่อย ๆ อะไรคือคำตอบอันสุดท้ายที่ท่านจะไม่ถามต่อไปอีก อะไรคือจุดหมายสุดท้ายถ้ามิใช่ความสุข

ท่านลองไปยืนบนหน้าต่างตึก 3 ชั้น แล้วมองลงมาดูผู้ที่เดินขวักไขว่ที่อยู่ข้างถนน แล้วนึกสืบสาวดูชีวิตผู้คนเหล่านั้นกำลังเดินไปหาอะไร นั่น...อนุพงศ์เพื่อนของท่านกำลังวิ่งตามจะขึ้นรถแดงที่กำลังจะเคลื่อนออก ท่านรู้ดีว่านั่นก็เพราะเขากลัวไปถึงที่ทำงานสายทำไมละ ก็เพราะถ้าบอยเข้านายจ้างอาจไล่ออก ทำไมต้องกลัวด้วยละ เพราะกลัวหางานใหม่ไม่ได้เพราะเดี๋ยวนี้หางานยาก ทำไมกลัวจะไม่มีงานทำละ ก็เพราะถ้ามีงานทำแล้วก็จะได้เงินเดือน เอาเงินมาทำอะไรละ ไม่มีเงินแล้วจะได้อะไรกินอะไรใช้ละ ทำไมต้องกินละ ก็เพราะถ้าหิวแล้วมันเกิดความทุกข์ไม่สบายละซิ ทำไมจะต้องพ้นจากความทุกข์มาสู่ความสบายด้วยละ ตรงนี้ไม่มีคำตอบต่อไป เราอาจต้องการสิ่งหนึ่งเพื่ออีกสิ่งหนึ่ง แต่เมื่อใดที่เราพ้นทุกข์ได้สุขเราถามไม่ได้ต่อไปว่า เราต้องการอย่างนี้เพื่ออะไร มันเป็นที่สุดของความต้องการ คนอื่น ๆ ที่ท่านเห็นเดินอยู่ข้างล่างเขา อาจไม่ได้ไปทำงานหาเงิน เช่น คนนี้กำลังจะไปดูหนัง คนนั้นกำลังจะไปพักผ่อนที่สวนสุขภาพ คนโน้นกำลังจะไปเล่นเทนนิส แต่ถึงกระนั้นจุดหมายปลายทางอันที่สุดของทุกคนก็คือ การพ้นจากความทุกข์และการได้มาซึ่งความสุขสบาย

ชาวสุขนิยมเชื่อว่าไม่ว่าเราจะทำอะไรก็แล้วแต่เป็นไปไม่ได้ที่จะไม่มีความสุขสบายเป็นจุดหมายปลายทางคนบางคนอาจหลอกตัวเองคือคิดว่าการที่ตนกำลังกระทำสิ่ง ๆ หนึ่งอยู่ในปัจจุบันนี้ เพราะใจรักมิใช่เพราะความสุขสบาย ชาวสุขนิยมจะบอกว่านั้นเป็นเพราะวิเคราะห์และสืบสาวไปยังไม่ตลอด ถ้าพิจารณาให้ถี่ถ้วนแล้วเราไม่สามารถหนีพ้นสิ่ง 2 สิ่ง คือการปลอดจาก ความเจ็บปวดและการได้มาซึ่งความสุข

ชาวสุขนิยมที่รู้จักกันดีคนหนึ่ง คือ **เบ็นธัม (Bentham 1748– 1831)** เขียนไว้ว่า :

“ธรรมชาติได้จัดให้มนุษย์อยู่ภายใต้บังคับการของนายที่มีอำนาจเต็มสองคน คือ ความเจ็บปวดและความสุขสบาย เพื่อสิ่งทั้งสองนี้เท่านั้นที่เราจะกล่าวได้ว่าอะไรที่ควรทำและอะไรที่เราจะทำ มันควบคุมสิ่งที่เราทำทั้งหมด สิ่งที่เราคิดทั้งหมด ความพยายามที่จะหลุดพ้นจากอำนาจของมันกลับแสดงให้เห็นและยืนยันความมีอยู่ของมัน โดยคำพูดมนุษย์อาจสร้างทำเป็นหนีจากอำนาจของมัน แต่โดยความจริงเขาอยู่ใต้อำนาจของมันตลอดเวลา”

O ความสุขซึ่งหน้ากับความสุขระยะยาว

สำหรับชาวสุขนิยมการแสวงหาทางที่จะหลุดพ้นจากความทุกข์ความเจ็บปวดที่กำลังมีอยู่ก็นับได้ว่าเป็นการแสวงหาความสุขสบายเหมือนกัน ถ้าเราสังเกตดูชีวิตของคนโดยทั่วไป เราจะเห็นว่าความตั้งใจที่จะหลุดพ้นความเจ็บปวดมาสู่สภาพปกตินั้นมักจะรุนแรงกว่าความตั้งใจที่จะออกจากสภาพปกติไปสู่ความสบายที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป แทบจะไม่มีใครเลยที่ตกอยู่ในสภาพของความทุกข์แล้วไม่อยากจะออกจากสภาพนั้นมาสู่สภาพปกติ แต่เราพอเห็นบ้างที่คนอยู่ในสภาพปกติแล้วไม่คิดร้อนที่จะไปสู่สภาพที่สุขสบายมากกว่าปัจจุบัน

ในบางกรณีเราเห็นได้ชัดเจนว่าการกระทำของคน ๆ หนึ่งนั้นเกิดขึ้นเพราะต้องการพ้นทุกข์หรือไม่สุข คนที่หิวแล้วเดินไปกินอาหารก็ดี คนที่อยู่ในห้องอับแล้วเดินออกมาข้างนอกก็ดี คนที่กำลังเดินไปดูหนังที่เขาชอบก็ดี เหล่านี้เป็นการกระทำที่มีความสุขซึ่งหน้าเป็นเป้าหมาย ผลที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในระยะยาว หรือบางทีเราชอบทำงานหนักในปัจจุบัน เพราะหวังจะได้สุขสบายในวันข้างหน้า

นี่คือความรอบคอบ ความรอบคอบนี้อาจเกิดจากประสบการณ์ที่ได้เห็นอะไรต่ออะไรมามาก บางครั้งเราทำอะไรบางอย่างซึ่งให้ความเจ็บปวดในปัจจุบัน แต่นั่นมิได้หมายความว่า ความเจ็บปวดเป็นจุดหมายปลายทางของการกระทำ แต่เป็นเพราะมองเห็นโอกาส คนที่มองเห็นโอกาสนั้น อาจต้องได้รับความทุกข์ในอนาคตเมื่อหักกลบลบกันแล้ว การมองเห็นโอกาสมักจะให้ความสุขแก่มนุษย์มากกว่าแต่ไม่ว่าจะมองเห็นโอกาสหรือโอกาสทุกคนทำสิ่งต่าง ๆ ก็เพราะมีความสุขเป็นจุดหมายปลายทาง

เอพิคิวรัส (341 – 270 ก่อนค.ศ.) เป็นนักปรัชญาชาวกรีกที่รู้จักกันดีว่าเป็นผู้สอนให้คนเรามองการณ์ไกล เรื่องหนึ่งที่เขาพูดก็คือถ้าเราแสวงหาความสุขกับสิ่งที่หายากและราคาแพง เรามักจะลงเอยด้วยความทุกข์ หรือถ้าเราไปผูกพันกับบุคคลหรือสิ่งของมากเกินไปเราก็จะกลายเป็นทาสของสิ่งเหล่านั้น เราจะไม่มีความสุขและมีความสุขนั้นเป็นปัจจัยหนึ่งของความสุข เอพิคิวรัสไม่คิดว่ามีสิ่งอื่นใดที่มีค่าสำหรับมนุษย์นอกจากความสุขสบาย ชีวิตที่สมบูรณ์ก็คือชีวิตที่ปราศจากความเจ็บปวดและความเดือดร้อน

ชาวสุขนิยมสมัยปัจจุบันยึดถือวิทยาศาสตร์เป็นสรณะ วิทยาศาสตร์เป็นความรู้ที่เกิดจากประสาทสัมผัส สิ่งทีวิทยาศาสตร์ศึกษาจึงเกี่ยวข้องกับประสาทสัมผัส ดังนั้นวิทยาศาสตร์จึงเป็นประโยชน์ในแง่ที่ว่า มันช่วยให้เราควบคุมและหันเหให้โลกของวัตถุคล้อยตามความพอใจของเรา

วิทยาศาสตร์บอกเราได้ว่าทำอะไรต่าง ๆ ของเราจะได้เห็นภาพสวย ๆ ของเราจะได้ยินเสียงเพราะ ๆ จมูกของเราจะได้กลิ่นหอม ๆ ลิ้นของเราจะได้ลิ้มรสอร่อย ๆ ของเราจะได้เคลื่อนไหวไปมาสบายและได้สัมผัสกับสิ่งอันน่าพึงใจ

ชาวสุขนิยมเชื่อว่า ยิ่งวิทยาศาสตร์เจริญขึ้นมนุษย์ก็ยิ่งสุขสบายมากขึ้น อาจมีบางคนแย้งว่าทำไมเดี๋ยวนี้คนเรามีความสุขน้อยกว่าเก่า สุขนิยมจะบอกว่านี่ไม่เป็นความจริง ถ้าดูอย่างผิวเผินหรือถ้าพิจารณาเรื่องที่เกิดขึ้นโดยไม่วิเคราะห์ลงไปจริงจึงก็ดูเหมือนว่าปัจจุบันเรามีความสุขน้อยกว่า

เมื่อก่อน แต่เดี๋ยวนี้โดยทั่ว ๆ ไปเราจะต้องยอมรับว่าเดี๋ยวนี้เราสุขสบายกว่าเมื่อก่อน มีใครบ้างที่อยากกลับไปอยู่สมัยหิน ซึ่งมนุษย์ต้องทนกับความหนาว ความร้อน และโรคภัยไข้เจ็บ ชาวสุขนิยมจะบอกว่าถ้ามนุษย์เราลดรอบคอบและมองการณ์ไกลแล้ว ความรู้ทางวิทยาศาสตร์จะช่วยทำให้มนุษย์แสวงหาความสุขได้อย่างดีเยี่ยม เราศึกษาวิทยาศาสตร์มิใช่เพราะมันมีค่าในตัวมันเอง สิ่งมีค่าสำหรับมนุษย์มีเพียงสิ่งเดียวคือความสุข ค่าของวิทยาศาสตร์อยู่เพียงว่ามันทำให้เราบรรลุความสุขสบายได้ดีขึ้น

๐ วิจารณ์สุขนิยม

สุขนิยมสอนว่า ความสุขสบายเท่านั้นเป็นสิ่งสำคัญสำหรับชีวิต สิ่งอื่น ๆ นั้นถ้าหากว่ามันจะมีความสำคัญก็เพียงเพราะว่า มันเป็นเครื่องมือพาไปสู่ความสุข ดังนั้นความสุขจึงเป็นเพียงสิ่งเดียวที่เราควรแสวงหา ทักษะนี้ผู้มีผู้ไม่เห็นด้วย เราจะพิจารณาข้อโต้แย้งที่สำคัญ ๆ ดังนี้

1) ถ้ามนุษย์แสวงหาแต่ความสุขสบาย อารยธรรมของมนุษย์จะมีไม่ได้

อารยธรรมของมนุษย์มิได้เกิดจากความสุขสบาย นักวิทยาศาสตร์ที่ได้ค้นพบความรู้ใหม่ ให้แก่มนุษยชาตินั้นต้องตรากตรำทำงาน อดหลับอดนอน ต้องสละความสุขสบายจึงจะได้ผลการค้นคว้าออกมา ถ้าไม่มีนักปราชญ์ที่รักความรู้มากกว่าความสุขที่เห็นการทดลองสำคัญกว่าความสบาย วิทยาการของมนุษย์จะเจริญก้าวหน้ามาถึงนี้หรือศาสนาสำคัญ ๆ นั้นก็มิได้เกิดจากความสุข

ถ้าทุกคนถือความสุขเป็นสัจธรรมของชีวิต หลักธรรมของศาสนาต่าง ๆ จะมีขึ้นในโลกได้ละหรือ ถ้าศิลปินรักแต่ความสะดะสบาย งานศิลปะที่ยิ่งใหญ่ในโลกจะมีให้เราได้ชื่นชมหรือ อารยธรรมอันเป็นผลงานของนักวิชาการก็ดี ของนักบุญก็ดี ของศิลปินก็ดีคงจะไม่อุบัติขึ้นในโลก ถ้าอัจฉริยบุคคลเหล่านี้ถือความสุขสบายสำคัญเหนืออื่นใด ชาวสุขนิยมจะตอบข้อนี้ว่าอย่างไรนั้น ขอให้ผู้อ่านพิจารณาด้วยตนเอง

2) ความสุขไม่เคยก่อให้เกิดการกระทำอันน่าสรรเสริญ

ทหารที่ออกรบเพื่อมาตุภูมิ รัฐบาลที่ซัดมั้นในอุดมการณ์ เพื่อนที่ยอมเสียสละเพื่อเพื่อน หรือแม่ที่ยอมตายเพื่อลูก เหล่านี้เป็นการกระทำที่เกิดขึ้นและมีอยู่จริงในสังคมมนุษย์ การกระทำเหล่านี้เมื่อใครเห็นเข้าก็ต้องสรรเสริญ จริงอยู่อาจมีบางคนที่สรรเสริญแต่เพียงปากแต่ใจจริงไม่รู้สึกละไร แต่คนที่สรรเสริญด้วยใจจริงนั้นก็มี แต่การกระทำเหล่านี้จะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้ามนุษย์เราทำทุกอย่างเพื่อความสุขสบาย ทหารต้องเผชิญกับความลำบากในสงคราม รัฐบาลต้องอดทนเพื่ออุดมการณ์ ฯลฯ ถ้าคนเหล่านี้ถือความสุขเป็นใหญ่ วัตรกรรมของทหาร การต่อสู้ของรัฐบาลหรือการเสียสละของเพื่อนก็คงมีไม่ได้

ชาวสุขนิยมจะตอบข้อนี้ว่า ตามคติของสุขนิยมนิยามความสุขสบายเป็นสิ่งสำคัญที่สุดของชีวิตแต่ชาวสุขนิยมนิยามได้บอกว่าคุณค่าของตนเองเท่านั้นที่มีค่า ชาวสุขนิยมนิยามที่ดีจะต้องถือว่าความสุขของคนทั่ว ๆ ไปก็มีค่า การกระทำที่กล่าวมานี้ไม่ว่าจะเป็นของทหาร รัฐบุรุษ เพื่อน ล้วนเป็นการกระทำที่มุ่งไปที่ความสุข มิใช่ความสุขของผู้ทำแต่ความสุขของผู้อื่น ประเด็นหลักของเรื่องนี้โดยตรงที่ว่าเขาเหล่านั้นทำเพื่ออะไร คำตอบก็คือเพื่อความสบาย แต่ความสุขนี้ไม่ได้หมายความว่า ต้องเป็นของตนเองเสมอ

3) ความสุขเป็นภพมยา

สุขนิยมนิยามสอนให้มนุษย์แสวงหาความสุข แต่ความสุขมีจริงหรือไม่ มนุษย์เราเคยบรรลุความสุขที่แท้จริงหรือไม่ ความสุขเกิดขึ้นเมื่อเราได้สิ่งที่ต้องการ แต่พอได้แล้วก็ต้องการใ้ใหม่อีก ความอยากของมนุษย์นั้นไม่มีสิ้นสุด ความสมอยากที่แท้จริงจึงมีไม่ได้ ดังนั้น ถ้าใครตั้งเป้าหมายของชีวิตไว้ว่า

เขาจะหาความสุขเขาคงจะต้องประสบความผิดหวังแน่นอน ศาสนาพุทธและศาสนาอื่น ๆ ก็มีความเห็นทำนองนี้

ความปรารถนาของมนุษย์เรานั้นมักจะขัดแย้งกันในตัว สมมุติว่ามีนักวิ่งโอลิมปิก คนหนึ่งทำลายสถิติว่าวิ่งเร็ว 100 เมตร ได้โดยใช้เวลาเพียง 8 วินาที ท่านคิดว่าคนเราจะพอใจแก่นั้นหรือไม่เราก็คงฝึกซ้อมกันเพื่อจะได้เร็วกว่านั้น และสมมุติว่ามีคนวิ่ง 100 เมตรได้ในเวลา 1 วินาที เราก็คงยังไม่พอใจ หรือแม้แต่วิ่งได้ในเวลา 0.001 วินาทีก็ยังไม่พอใจ เราจะพอใจก็ต่อเมื่อวิ่งได้ในเวลา 0.000 วินาที นั่นแหละ นั่นก็หมายความว่ามนุษย์ต้องวิ่งเร็วจนถึงขนาดอยู่กับที่คือไม่ต้องวิ่ง เมื่อใดที่เราวิ่งได้เร็วแบบไม่ต้องวิ่งนั้นแหละเราจึงจะพอใจ ความต้องการของคนเราในเรื่องอื่น ๆ ก็คล้ายกันนี้ มนุษย์ไม่เคยพอใจอะไร สิ่งที่จะทำให้เขาพอใจได้นั้นมักจะเป็นสิ่งที่ไปไม่ได้เพราะขัดแย้งตัวเอง

2. ศานตินิยาม : จงแสวงหาความสงบ

เมื่อเป็นเช่นนี้จึงมีปรัชญาเมธีหลายสำนักเสนอว่าอย่าไปเที่ยวแสวงหาความสุขให้มากเลยยิ่งท่านหามันเท่าไรท่านจะยิ่งได้น้อยกว่าเท่านั้น กลุ่มศานตินิยามบอกว่าสิ่งมีค่าของชีวิตมิได้อยู่ที่ความสุขจากวัตถุภายนอก แต่อยู่ที่ความสงบของจิตและวิญญาณภายใน ค่าของชีวิตอยู่ที่การที่วิญญาณได้ลิ้มรสอะไรบางอย่าง มิใช่การที่ร่างกายได้สัมผัสรูปธรรมภายนอก เราจะแยกกลุ่มศานตินิยามเป็น 2 พวก คือ ปัญญานิยม กับ วิมุตตินิยาม

2.1 ปัญญานิยม

เมธีสำคัญที่รู้จักกันดีในสำนักนี้คือ โสกราตีส เพลโต และอริสโตเติล ชาติของมนุษย์นั้นมี 2 ส่วนคือร่างกายกับวิญญาณหรือจิต อันหลังจริงกว่าสำคัญกว่าและมีค่ากว่า ดังนั้นชีวิตที่สมบูรณ์หรือชีวิตที่มีค่าจึงอยู่ที่ว่าวิญญาณได้หลุดพ้นจากความปรารถนาของร่างกายไปสู่โลกของมันเอง

เพลโตเขียนไว้ในบทสนทนาเรื่องเฟโดว่า

ปรัชญาเมธีควรหมกมุ่นอยู่กับความสุขของร่างกายเช่นกินและดื่มหรือไม่

ไม่อย่างแน่นอน

แล้วความสุขที่เกิดจากความรักละ

ก็ไม่เหมือนกัน

เขาควรพะวงกับการหาความสุขทางกายในเรื่องอื่นเช่นเสื้อผ้าแพง ๆ กับรองเท้าและเครื่องประดับอย่างนั้นหรือ แทนที่จะหมกมุ่นกับสิ่งเหล่านี้ไม่ควรหрокหรือที่เขาจะละวางมันเสียและมีเพียงเท่าที่ธรรมชาติต้องการปรัชญาเมธีที่แท้ควรละวางมันเสีย

ไม่ควรหрокหรือที่เขาจะอยู่กับวิญญาณแทนที่จะอยู่กับร่างกาย เขาน่าจะหนีห่างจากร่างกายมาสู่วิญญาณใช่ไหม

ใช่

ชาวปัญญานิยมเชื่อวิญญาณหรือจิตเป็นสิ่งสำคัญของมนุษย์ และในวิญญาณนั้นสิ่งสำคัญที่สุดก็คือปัญญา ปัญญาทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์โลกอื่นๆ ในปรัชญาของเพลโตมนุษย์เท่านั้นที่มีความสามารถจะเข้าถึงโลกของแบบได้นี่คือลักษณะเฉพาะของมนุษย์ สิ่งทุกสิ่งต่างก็มีลักษณะเฉพาะของตน และลักษณะเฉพาะของสิ่งหนึ่ง มันทำให้สิ่งนั้นแตกต่างจากสิ่งอื่น ๆ

ความคมเป็นลักษณะเฉพาะของมีด ความหนักหนา ทึบ เป็นลักษณะเฉพาะของก้อน ความคมที่ช่วยให้ตัดเฉือนได้ทำให้มีด แตกต่างจากสิ่งอื่น ๆ เช่น ก้อน ไขควง สิว เป็นต้น

ถ้าท่านมีมีดสองเล่ม เล่มแรกคมใช้เฉือนได้ดีแต่ด้ามเป็นไม้ธรรมดาและเล่มหลังไม่คมแต่ด้ามทองประดับมุก มีดเล่มไหนมีค่ามากกว่ากัน เป็นมีดที่ดีกว่ากัน ถ้าท่านเลือกเล่มแรกก็ถือว่า ท่านรู้จักสาระของมีดถ้าท่านชอบเล่มหลังท่านชอบเปลือกนอกของมันความคมเป็นสาระของมีดมันเป็นตัวตัดสินว่ามีดเล่มแรกดีกว่า มีค่ามากกว่าและสมบูรณ์กว่ามีดเล่มหลัง สมมุติว่ามีดมีความพอใจได้เหมือนคน ถ้ามีดเล่มใดพยายามหาคุณค่าระดับด้ามของตน ก็เรียกได้ว่ามีดเล่มนั้นหลงผิด ถ้ามีดเล่มใดพยายามกลับตัวเองให้คมอยู่เสมอส่วนตัวด้ามนั้นก็รักษาไว้พอมีให้เนาเปื่อยผุพังก็เรียกว่ามีดเล่มนั้นเดินถูกทาง เพราะมันแสวงหาสิ่งที่เป็สาระของมัน

สำหรับชาวปัญญานิยม สาระของคณคือวิญญาณ สาระของวิญญาณคือปัญญาคนที่แสวงหาความสุขให้แก่กายก็เหมือนมีที่แสวงหาคุณค่าระดับด้าม เรียกได้ว่าเขาเดินผิดทาง สำหรับชาวปัญญานิยมชีวิตที่สมบูรณ์และมีค่า หรือนัยหนึ่งชีวิตที่น่ายุมีใช้ชีวิตที่แสวงหาความพอใจให้ร่างกาย แต่เป็นชีวิตที่หันเข้าสู่สาระหรือธาตุแท้ของตน นั่นคือชีวิตที่อยู่กับปัญญา การอยู่กับปัญญา คือ การแสวงหาความรู้และความจริง

ความรู้ในทัศนะของปัญญานิยมมี 2 รูปแบบ อย่างแรกคือความรู้ที่ช่วยให้มนุษย์ได้อยู่สุขสบายขึ้น การแสวงหาความรู้แบบนี้ก็คือหาวิธีการที่จะสนองความต้องการของร่างกายนั่นเองความรู้แบบนี้ก็หนีไม่พ้นจากร่างกาย ยังติดอยู่กับร่างกายและถือร่างกายเป็นสรณะ อีกอย่างหนึ่ง คือ ความรู้บริสุทธิ์เป็นสัจธรรมอันอมตะ ไม่เกี่ยวเนื่องกับการสนองความอยากของร่างกาย ในปรัชญาของเพลโตการเข้าถึงโลกของแบบก็พอถือได้ว่าเป็นความรู้แบบนี้ทำให้มนุษย์แยกจากสัตว์เป็นคนละประเภท มิใช่ประเภทเดียวกันแต่อยู่ในระดับสูงกว่าเท่านั้น แต่อยู่กันคนละโลกการแสวงหาความจริงแบบหลังทำให้จิตใจสงบ สัจธรรมนั้นเป็นของกลางและมีจำนวนไม่จำกัด ถ้าในจักรวาลมีเพชรหมื่นเม็ด คนบางคนเท่านั้นจะมีเพชรได้ ถ้าคนหนึ่งได้ไปส่วนหนึ่งแล้วส่วนที่เหลือจะจำกัด แต่สัจธรรมไม่เป็นเช่นนั้น การที่คน ๆ หนึ่งได้ชื่นชมกับความจริงมิได้เป็นการขัดขวางมิให้คนอื่นได้โอกาสด้วย ดังนั้น คนไม่ต้องแก่งแย่งกัน ทุกคนมีสิทธิเท่ากันที่จะเป็นคนอย่างสมบูรณ์

สำหรับชาวปัญญานิยม ชีวิตที่สมบูรณ์มิได้วัดด้วยความสุขทางรูปธรรมหรือทางร่างกาย การเป็นคนดีกับการมีความสุขสบายมิใช่สิ่งเดียวกัน คนดีคือคนที่สาระของเขาอันได้แก่ปัญญาได้รับการเอาใจใส่อย่างพร้อมบริบูรณ์

2.2 วิมุตินิยม

สานตินิยมกลุ่มที่สองก็คือวิมุตินิยม ชาววิมุตินิยมก็คล้ายกับชาวปัญญานิยมคือถือว่าความสุขสบายทางร่างกายนั้นไม่ใช่สาระของชีวิตแต่ความสงบใจมีค่ามากกว่า ชาวปัญญานิยมเน้นเน้นที่การแสวงหาสิ่งจะเป็นสิ่งประเสริฐของชีวิต แม้ชาววิมุตินิยมจะไม่เน้นเรื่องนี้แต่เขาก็คงไม่ปฏิเสธชาววิมุตินิยมเน้นเรื่องการดับความต้องการและการเอาชนะตนเองความพอใจของมนุษย์นั้นคือความพอใจระหว่างสิ่งที่เรามีกับสิ่งที่เราต้องการ เขียนเป็นสมการได้ดังนี้

$$\text{ความพอใจ} = \frac{\text{สิ่งที่เรามี}}{\text{สิ่งที่เราต้องการ}}$$

ความพอใจมีได้ 2 ทาง ทางแรกหาทางเพิ่มสิ่งที่เรามี ทางหลังพยายามลดสิ่งที่เราต้องการ ทางแรกนั้นเราต้องไปแก่งแย่งกับผู้อื่นเพราะสิ่งต่าง ๆ มีจำนวนจำกัด นอกจากนั้น วัตถุสิ่งของต่างๆ ที่เราเป็นเจ้าของนั้นมันไม่คงที่ มันอาจเสื่อมสภาพ อาจถูกขโมยหรืออาจสูญสลายไปได้ ดังนั้นถ้าความพอใจของเราขึ้นอยู่กับวัตถุสิ่งของความสุขของเราที่อยู่ในสภาพอ่อนแอ เราอาจผิดหวังเมื่อใดก็ได้โดยไม่รู้ตัว เพราะความสุขของเราผูกพันอยู่กับสิ่งที่ไม่แน่นอนอันที่เราไม่สามารถควบคุมได้ วิถีหาความพอใจทางหลังดีกว่าและให้ความสุขที่แน่นอนกว่า ถ้าเราลดความต้องการลงก็เท่ากับเรามีสิ่งของมากขึ้นสำหรับชาววิมุตินิยมเศรษฐกิจมีใช้คนที่มียาก แต่คือคนที่ต้องการน้อย ถ้าท่านมีเสื้ออยู่ 3 ตัว แต่ต้องการ 4 ตัว ท่านก็ไม่มีความสุข ถ้าท่านไปเดินร่นเพื่อจะหามาให้ได้อีกตัวหนึ่ง ท่านอาจผิดหวังเพราะไม่ประสบ

ความสำเร็จ ทางที่แน่นอนก็คือลดความต้องการลงให้เหลือเพียง 3 ตัว ยิ่งถ้าท่านลดได้เหลือตัวเดียว ท่านก็จะมีของเหลือใช้แจกผู้อื่น วิธีการนี้แน่นอนเพราะมันขึ้นอยู่กับตัวท่านทั้งหมด การเอาชนะผู้อื่น เพื่อจะให้ได้เสื่อมอีกตัวหนึ่งนั้นยาก แต่การลดความต้องการโดยเอาชนะตัวเองง่ายกว่าและแน่นอนกว่า

ชาววิมุตินิยมสอนว่าถ้าท่านชนะตนเองท่านจะชนะโลกทั้งโลก ท่านต้องพยายามเห็นความจริง ที่ว่าไม่มีอะไรในโลกที่อยู่ในเงื้อมมือของท่านเท่ากับตัวท่านเอง จงถือว่าทุกสิ่งที่ท่านมีอยู่นั้นมิใช่ของท่าน ถ้าท่านคิดได้เช่นนี้ก็เท่ากับท่านไม่มีอะไรเลย และเมื่อไม่มีอะไรท่านก็จะไม่มีอะไรที่จะเสีย ท่านก็ จะไม่มีความเสียใจ ไม่ผิดหวัง จะมีก็แต่ความสงบ ศาสนาโดยทั่วไปเป็นวิมุตินิยม ในทางตะวันตกชาว วิมุตินิยมที่รู้จักกันแพร่หลายก็คือ พวกสโตอิก (Stoic) ชาวสโตอิกคนหนึ่งคือ เอพิคเตตัส (Epictetus 60 – 110) ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งซึ่งสรุปทัศนะของวิมุตินิยมได้เป็นอย่างดีคือ :

ถ้าท่านเลิกชื่นชมกับเสื้อผ้าท่านจะไม่โกรธขโมย ถ้าท่านเลิกชื่นชมกับความงาม ของภรรยาท่านจะไม่โกรธชายชู้ จงรู้ว่าขโมยกับชู้ไม่สามารถทำอะไรได้กับสิ่งที่ เป็นของท่านจริง ๆ ทำได้ก็แค่กับสิ่งที่ เป็นของผู้อื่นและสิ่งที่อยู่พ้นอำนาจของท่านเท่านั้น ถ้าท่าน ละวางมันเสีย โอกาสที่ท่านจะโกรธใครก็มีไม่ได้ แต่ถ้าท่านยังชื่นชมกับสิ่งเหล่านั้นอยู่ท่าน ควรโกรธตัวเองมากกว่าที่จะโกรธขโมยกับชู้

3. เอ็กซิสเท็นเชียลลิสม์ : จงแสวงหาตัวเอง

คราวนี้เรามาศึกษาอีกทัศนะหนึ่งซึ่งแตกต่างอย่างมากระหว่างกับ 2 ทัศนะที่กล่าวมาแล้ว นั่นคือ สำนักเอ็กซิสเท็นเชียลลิสม์ (Existentialism) เพื่อความสะดวก เราจะเรียกย่อ ๆ ว่า เอ็กซิสฯ

มนุษย์สูญเสียตัวเอง

ชาวเอ็กซิสฯ เห็นว่ามนุษย์ในสมัยปัจจุบันได้สูญเสียตัวเองไป ในสังคมอันสลับซับซ้อน เช่น ปัจจุบันคนเราต้องแสดงหลายบทบาท พิจารณาคูณายอานวยเพื่อนบ้านของท่าน อานวยมีมารดาซึ่งมีชีวิต อยู่ และมีภรรยาและลูกคนหนึ่ง เขาเป็นครู เป็นสมาชิกคริสตศาสนา เขาเป็นนายกสมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนวัด โนทัยพายัพ เป็นสมาชิกคนหนึ่งของชมรมครูใหญ่ เขาเป็นเพื่อนสนิทของชาวกับอำพล นอกจากนั้นเขายังเป็นนายของลูกจ้างที่บ้านอีก 2 คนและเป็นอื่น ๆ อีกมากมาย ชีวิตประจำวันของเขานั้นก็ตั้งแต่เช้า พาลูกไปโรงเรียนแล้วก็ไปสอนหนังสือบางวันเขาต้องไปประชุมที่สมาคมและชมรม บางวันเขาต้องไป เยี่ยมมารดา บางวันเขาต้องพาภรรยาไปซื้อของ บางทีเขาต้องแวะไปคุยกับอำพลและพงษ์เทพ ฯลฯ

สิ่งต่าง ๆ ที่อานวยทำไปแต่ละวันนั้นบางทีเขาก็ไม่อยากจะทำแต่จำเป็นต้องทำ บางทีเขาต้อง ทำอะไรบางอย่างเพราะความเป็นพ่อ บางทีเพราะความเป็นลูก บางทีเพราะความเป็นครู บางทีความเป็น นายกสมาคมหรือความเป็นสมาชิกชมรมทำให้เขาต้องระงับอะไรบางอย่างที่เขาปรารถนาจะทำต่าง ๆ

เหล่านี้คือหัวใจที่เขาต้องสวม และมันก็มีหลายหัวเสียด้วย อะไรคือตัวเขาเองที่แท้จริง เกือบทุกสิ่งที่เขาทำนั้นก็เพราะเขาเป็นลูก เป็นพ่อ เป็นครู เป็นนายกสมาคม เป็น ฯลฯ มีบ้างไหมที่เขาทำอะไรโดยที่เกิดจากตัวเขาเองจริง ๆ มิใช่เพียงในฐานะเป็นนั่นหรือเป็นนี่

ชาวเอ็กซีตฯ ตอบว่า ในสังคมปัจจุบันแทบจะไม่มีใครเลยที่ไม่ถูกบีบรัดโดยบทบาทต่าง ๆ ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทำให้สังคมมนุษย์สลับซับซ้อนทับทวีขึ้น และความสลับซับซ้อนนี้มันดึงให้มนุษย์ออกจากตัวเขาเอง คนสมัยใหม่ไม่มีเวลาที่จะมาพิจารณาตัวเอง ว่าตัวเองรู้สึกอะไรหรืออยากทำอะไร ที่เขาทำอะไรต่ออะไรอยู่ทุกวันนี้ก็เพราะเขาต้องทำ หัวใจมันบงการเช่นนั้น การกระทำที่เกิดจากความรู้สึกจริง ๆ ว่าอยากทำนั้นไม่มีอีกต่อไป คนเราเป็นแต่เพียงทางผ่านของสิ่งอื่น มิได้มีอะไรเป็นของตัวเอง

ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ทำให้มนุษย์สะดวกสบายขึ้น นั่นก็จริงอยู่ แต่ในขณะเดียวกันที่มันสร้างความสุขให้มันกลับทำลายความเป็นมนุษย์ลงไป ข้าวของเครื่องใช้ที่อำนวยความสะดวกให้แก่มนุษย์นั้นมันกลับเป็นนายเหนือมนุษย์ บางทีมนุษย์ได้ลดค่าตัวเองเสมอกับวัตถุ สิ่งของที่เขามี คนที่ซื้อรถมาใหม่ ๆ นั้นถ้าเขาเห็นเด็กมือบอนเอาตะปูขีดรอยของเขา เขาจะรู้สึกเจ็บแทนเหมือนกับตนเองถูกขีด เขาได้นำตัวเขาไปเป็นสิ่งเดียวกับรถเสียแล้ว ของอื่น ๆ ก็เหมือนกัน ยิ่งเขามีของมากเท่าไรเขาเองก็ยิ่งหดไปเท่านั้นยิ่งกว่านั้นข้าวของเครื่องใช้เหล่านี้บางทีมันยังบังคับให้เขาอนธาค ๆ เพราะถ้านอนหัวค่ำก็จะมีเงินมาซื้อของเหล่านี้ เขาคิดว่าเขามีความสุขที่ได้สิ่งของเหล่านี้ แต่ความจริงเขาอยู่ในสภาพที่กำลังเดินไปสู่ความสุขโดยที่ไม่เคยบรรลุถึงมันเลย

๐ เสรีภาพของมนุษย์

ความสลับซับซ้อนของสังคมสมัยใหม่และความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์ได้ดึงมนุษย์ออกจากตัวเองเสียแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้คนเราควรทำอย่างไร ชาวเอ็กซีตฯ บอกว่าก็ขอให้มนุษย์กลับมาหาตัวเอง การกลับมาสู่ตัวเองก็คือการตระหนักถึงเสรีภาพอันเป็นธาตุแท้ของมนุษย์ ความเป็นอิสระที่จะเลือกกระทำสิ่งต่าง ๆ นั้นเป็นสิ่งที่แยกไม่ออกจากมนุษย์ ไม่เคยมีครั้งใดเลยที่จะพูดได้ว่ามนุษย์ไม่เป็นเสรี และไม่มีสถานการณ์ใดเลยที่จะกล่าวได้ว่าในสภาพอย่างนั้น มนุษย์ถูกบังคับทรมานที่ถูกขำศึกจับได้และถูกทรมานเพื่อให้บอกความลับนั้น โดยทั่วไปจะบอกว่าเขาถูกบังคับ แต่สำหรับชาวเอ็กซีตฯ สถานการณ์นั้นเป็นเพียงข้อมูล การถูกจับและการถูกขู่ว่าการถูกทรมานนั้นเป็นข้อเท็จจริงหรือเป็นข้อมูล แต่การตัดสินใจทั้งหมดว่าจะทำอย่างไรกับข้อมูลนี้ก็ยังคงอยู่กับทหารคนนั้น “อยู่ในมือ” ของทหาร เขาเป็นอิสระที่จะตัดสินใจ และประวัติศาสตร์ก็ได้บันทึกไว้ว่า ในบางกรณีทหารบางคนตัดสินใจไม่บอกและถูกทรมานจนตาย ท่านเกิดมาขาเป๋ท่านจึงบอกว่าด้วยเหตุนี้ท่านจึงไม่อยากเป็นนักปืนเขา ท่านคิดว่าการตัดสินใจที่จะไม่เป็นนักปืนเขานั้นถูกบังคับโดยสภาพขาเป๋ของท่าน

แต่สำหรับชาวเอ็กซีสนั้นว่า ท่านหลอกตัวเอง ไม่มีอะไรบังคับท่านได้ การที่ท่านตัดสินใจเป็นนักหมากรุกแทนนักปิ่นเขานั้น เป็นไปอย่างสมัครใจ ความกลัวที่จะไม่ประสบความสำเร็จในการเป็นนักปิ่นเขาที่ไม่มีชื่อต่างหากมีส่วนในการตัดสินใจของท่าน ท่านยังมีสิทธิ์เลือกระหว่างการเป็นนักปิ่นเขาที่ไม่มีชื่อกับการเป็นนักหมากรุกที่มีชื่อ ท่านเลือกเอาอย่างหลัง แต่นั่นท่านเป็นอิสระที่จะเลือก ถ้าท่านรักการปิกเขาจริง ๆ ท่านคงเลือกปิ่นเขาไม่ว่าท่านจะคิดว่าสำเร็จหรือไม่

เมื่อมารดาท่านป่วยท่านบอกเลิกกับเพื่อนว่าไปเที่ยวด้วยไม่ได้ เพราะต้องไปเยี่ยมแม่ท่าน บอกว่าเหตุการณ์บังคับทำให้ท่านงดการไปเที่ยว นี่ท่านก็หลอกตัวเอง การป่วยของมารดานั้นเป็นข้อเท็จจริงคือเป็นเพียงข้อมูล ข้อมูลนั้นมันบังคับใครไม่ได้ มีก็แต่คนที่ทักทเองว่ามันบีบบังคับท่านมีสิทธิ์เลือกระหว่างการไปเยี่ยมแม่กับการไปเที่ยว ท่านตัดสินใจเลือกอย่างแรก โดยแก่นแท้ แล้วไม่มีอะไรบังคับท่านได้ ท่านตัดสินใจเลือกเป็นลูกที่ดีมากกว่าจะเป็นเพื่อนที่รักษาคำพูด แต่ถ้าท่านพูดว่าใจจริงแล้วอยากไปกับเพื่อนแต่ไปไม่ได้ ท่านโกหกตัวเอง เพราะในกรณีนี้ใจจริงของท่านคือการไปเยี่ยมแม่

O ศิลธรรมกับศิลปะ

ตรงนี้ท่านอาจบอกว่าทั้ง ๆ ที่ท่านอยากไปเที่ยว แต่หน้าที่ของลูกหรือนัยหนึ่งกรอบของศีลธรรมทำให้ท่านไปไม่ได้ ชาวเอ็กซีสฯ ก็จะตอบว่านั่นก็เท่ากับท่านเลือกที่จะปฏิบัติตามกรอบ แต่ท่านก็ยังมีโอกาสเลือกอยู่ดี ท่านก็อาจแย้งว่า “แต่คนเราก็ต้องมีศีลธรรม”

ตรงนี้เราจะเห็นความแตกต่างระหว่างชาวเอ็กซีสฯ กับคนทั่วไป โดยทั่วไปเราคิดว่า มนุษย์เราในสังคมนั้นต้องมีกรอบหรือแบบแผนบางอย่างเป็นหลักในการปฏิบัติตนกรอบหรือแบบแผนนี้ จะเป็นจารีตประเพณีหรือกฎศีลธรรมก็แล้วแต่ แต่มันเป็นสิ่งที่เราจะต้องคำนึงถึงเมื่อเราจะทำอะไร ชาวเอ็กซีสฯ เห็นแย้งกับเรื่องนี้ เขาคิดว่าแบบแผนเหล่านี้คือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เขาเห็นว่าโลกของแบบของเพลโตที่มีอยู่ดั้งเดิมเป็นนิรันดร์และเป็นอิสระจากความคิดมนุษย์นั้นเป็นเรื่องเพื่อฝืนมนุษย์เป็นผู้บัญญัติศีลธรรมมิใช่พระเจ้าตามที่ชาวคริสต์เชื่อ และเมื่อมนุษย์เป็นผู้บัญญัติมันก็อยู่ในมือของเขาที่จะเลือกบัญญัติอะไรมนุษย์เป็นผู้สร้างคุณงามความดี และในการสร้างนี้มีได้มีแบบแผนอะไรที่จะต้องคล้อยตามมนุษย์เป็นอิสระ เขาควรทำในสิ่งที่เขารู้สึกอยากทำ ไม่มีเกณฑ์ตายตัวใด ๆ ที่จะมาตัดสินได้ว่า อย่างไรผิด อย่างไรถูก อย่างไรดี อย่างไรชั่ว ถ้ามนุษย์ทำสิ่งต่างๆ คล้อยตามแบบแผนอันใดอันหนึ่งแล้วก็เท่ากับว่าเขาทำให้แบบแผนนั้นเป็นจริง แต่ตัวเขาเองลดลงมาเป็นเพียงภาพสะท้อนของแบบนั้นเท่านั้นเอง สำหรับชาวเอ็กซีสฯ ศีลธรรมก็เหมือนศิลปะ งานสร้างสรรค์ของศิลปะนั้นเกิดจากจินตนาการอันเป็นเสรี ถ้าศิลปินถูกบังคับให้เดินตามแบบแล้ว ผลงานอันมีค่าทางศิลปะจะเกิดได้อย่างไร ศีลธรรมก็เช่นกันความเป็นคนของคน ๆ หนึ่งไม่ใช่อะไรอื่นนอกจากผลรวมของการกระทำทั้งหมด ที่เกิดจากเสรีภาพของเขา ภาพของจิตรกรนั้นเกิดจากการป้ายพู่กันครั้งแล้วครั้งเล่าด้วยความรู้สึกเสรีคนก็เหมือนกัน ความเป็นคนของเราเกิดจากการกระทำครั้งแล้วครั้งเล่าด้วยความรู้สึกเสรีตัวเราเองเป็นผลิตผลของเสรีภาพเท่า ๆ กับที่ภาพวาดเป็นผลิตผลของจิตรกรผู้เป็นอิสระ

O ความจริงใจกับความหัวเหว

เสรีภาพนั้นเป็นธาตุแท้ของคน แต่มนุษย์เรามากจะไม่ตระหนักข้อนี้ เขามักจะหลอกตัวเองว่าเขาทำอะไรต่ออะไรนั้นเขาถูกบังคับ ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ก็เพราะเราต้องการปิดความรับผิดชอบ จะได้สบายใจ ถ้าก้อนหินที่ถูกพายุพัดกลิ้งลงจากภูเขาไปทับคนข้างล่างพูดได้มันคงพูดว่า “เสียใจด้วย ฉันช่วยไม่ได้ เพราะถูกพายุพัดกลิ้งลงมา” คนที่ทำอะไรแล้วชอบอ้างว่าเพราะอย่างนั้นอย่างนั้นก็คล้ายกัน เขามักจะมีเหตุผลมากมายที่จะมาบอกว่า ทั้งหมดนั้นไม่ใช่เขาหรือสิ่งที่ทำ แต่เพราะฝนตก เพราะแม่เจ็บ เพราะรักเพื่อน เพราะ เขาเป็นเพียงทางผ่าน เป็นเพียงบุรุษไปรษณีย์ เขาไม่ได้ทำอะไรเลย ดังนั้น เขาควรพ้นจากความรับผิดชอบ

คนทั่วไปอยากเป็นก้อนหินมากกว่าเป็นคน นั่นเป็นการลดฐานะมนุษย์ ทั้งนี้ก็เพราะมนุษย์ขาดความจริงใจ เรามักจะหลอกตัวเอง การหลอกตัวเองทำให้ความเป็นคนของเราหายไป เราจะกลับคืนมาสู่ตัวเองได้ก็ต่อเมื่อมีความจริงใจ เมื่ออยู่ในสถานการณ์อันใดอันหนึ่งจงตระหนักว่าสถานการณ์นั้นเป็นเพียงข้อมูล การเลือกที่จะทำอะไรในสถานการณ์นี้ขึ้นอยู่กับเราทั้งหมด ถามตัวท่านเองว่ามีความรู้สึกอย่างไร อยากทำอะไร จงซื่อสัตย์ต่อตนเอง อย่าพยายามอ้างนั่นอ้างนี่ แล้วก็จะทำตามความรู้สึกนั้นนั่นก็เท่ากับท่านได้เป็นคนโดยสมบูรณ์ ท่านได้ผลิตศิลปกรรมชิ้นมาขึ้นหนึ่งแล้วคือตัวท่านเอง และเมื่อหลังจากนั้นอะไรเกิดขึ้นท่านจงยอมรับ อย่าโยนความรับผิดชอบให้ผู้อื่นหรือสิ่ง

อื่น โลกเป็นของท่านนี้จะตกแต่งสร้างสรรค์ ไม่มีระเบียบแบบแผนอันใดที่จะให้ท่านคล้อยตามการที่ไม่ทำอะไรยึดเหนี่ยวท่านเอาไว้หัวเหว แต่ถ้าท่านอยากเป็นเสรีชน ท่านก็ต้องยอมรับสภาพอันนั้น การกลับมาสู่ตัวเองไม่ใช่ของง่าย การโยนความรับผิดชอบไปที่อื่นนั้นทำให้มนุษย์สบายใจ แต่มันทำให้เขากลายเป็นก้อนหิน ชาวเอ็กซีตส์ เห็นว่ามนุษย์สมัยปัจจุบันได้ละทิ้งตัวเองไปที่อื่น เขาจึงเรียกร้องให้มนุษย์กลับมาสู่ตัวเอง มาสู่ความเป็นคนและมาสู่ศักดิ์ศรีของมนุษย์แม้จะเจ็บปวดหรือว่าหัวเหวก็ต้องทน

ขอจบตอนนี้ด้วยคำกล่าวของเอ็กซีตส์ ๑ ที่รู้จักกันแพร่หลายคนหนึ่ง คือ ฌอง ปอล ซาร์ตร์ นักปรัชญาชาวฝรั่งเศส ดังนี้

มนุษย์มิใช่อะไรอื่นนอกจากผลผลิตที่เขาสร้างขึ้นให้แก่ตัวเอง มันคือหลักข้อแรก
ของเอ็กซีตส์เห็นเชยลิสต์ คำกล่าวนี้มีได้หมายความว่าคนอื่น นอกจากว่ามนุษย์มีศักดิ์ศรีที่ยิ่งใหญ่กว่าก้อนหินหรือโต๊ะ มันหมายความว่ามนุษย์มีอยู่ก่อน กล่าวคือเริ่มแรกก็มีมนุษย์
ก่อนแล้วเขาก็หมุนไปสู่อนาคต เขาเป็นสิ่งที่รู้สึกรู้สีกตัวเองและวาดภาพตัวเองในอนาคตได้
มนุษย์คือตัวแบบแผนรู้สึกตัวตลอดเวลา เขาไม่ใช่ตะไคร่น้ำหรือขยะหรือดอกไม้ ไม่มี
อะไรมีอยู่ก่อนแบบแผนอันนี้ ไม่มีอะไรในสวรรค์มนุษย์จะต้องเป็นสิ่งที่เขาเองวาดให้เป็น

4. มนุษยนิยม : จมจมองรอบด้าน

ชาวมนุษยนิยมรู้สึกว่ 3 ทศนะที่กล่าวมมาแล้วนั้น แต่ละทศนะก็มีส่วนถูกในแง่ของตน แต่เขารู้สึกว่ทศนะเหล่านี้มองชีวิตแคบไป ชาวเอ็กซิสต์ นั้นสอนให้เรำทำทุกอย่างจากใจจริง รู้สึกอย่ำงไรก็ทำอย่ำงนั้นโดยไม่ต้งคำนึงถึงแบบแผนกฎเกณฑ์ใด ถ่ำอย่ำงนั้นถ่ำเรารู้สึกอย่ำงจะฆ่าใครก็ไปฆ่าอย่ำงนั้นหรือ ชาวเอ็กซิสต์ ต้งการที่จะให้มนุษย์เป็นตัวของตัวเอง นั้นเป็นสิ่งที่สมควรแต่ทั้งนี้ต้งมีขอบเขต ชีวิตที่เกิดมำโดยไม่เคยเป็นตัวของตัวเองเสียเลยนั้นเป็นชีวิตที่น่าสงสาร แต่ชีวิตที่เอำแต่ความรู้สึกของตนเป็นสรณะนั้นจะอยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างไร

สานตินิยมนั้นมองโลกและชีวิตสุดโต่งไปอีกด้านหนึ่ง ชาวมนุษยนิยมจะตำหนิชาวสานตินิยมว่เป็นคนค่อนข้างใจเถิด ชอบหนีไม่ชอบสู้ จริ่งอยู่ถ่ำมนุษย์เอำแต่ค้้นร่นหาความสุขสบายทางวัตถุ ไม่ยอมหาอาหารให้แก่จิตหรือวิญญาณ เขาก็ได้ขาดบางอย่างไปอย่ำงน่าเสียดย มนุษย์มีสติปัญญาที่สามารถจะขึ้นชมกับความรู้และความจริง มันเป้นสิ่งที่สตั้วมิได้ ถ่ำเรำไม่แสวงหามันบ้ำงเรำก็ใช้ชีวิตไม่เต็มที แต่ชาวสานตินิยมนั้นไปไกลเกินไป เขาสอนให้เรำละวางทุกสิ่งที่เกี่ยวกับร่างกาย มันเป้นไปไม่ได้ และแม้เป้นไปได้ก็ไม่วควรทำ ความสุขที่เกิดจากการรับประทานอาหารอร่อยนั้นมิได้เป้นสิ่งเลวในตัวมันเอง วิธีปรุงอาหารแบบต่ง ๆ เป้นผลิตผลของอารยธรรมมนุษย์เท่ำ ๆ กับที่ศิลปวิทยาการเป้นสิ่งที่ควรทำ มิใช่เลิกกินอาหารอร่อย แต่ท่วทำอย่ำงไรตัวเรำและเพื่อนมนุษย์ร่วมโลกของเราจะได้โอกำสนั้นบ้ำงเป้นบางครั้งบงครำว

ในสายตำของมนุษยนิยม สุขนิยมนั้นเข้าถึงรากแท้ของชีวิต แต่ชาวสุขนิยมก็มองโลกแคบไป เขาคิดว่ความสุขสบายและความอภิรมย์ในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส เป้นสิ่งเดียวที่เป้นแก่นแท้ของชีวิต นั้นเป้นการเข้าใจผิด มนุษย์เป้นผลิตผลอันยาวนานของวิวัฒนาการ แม้จะถือกำเนิดมำจากสตั้ว แต่มนุษย์ก็หลุดพ้นจากสตั้ว มีโลก มีชีวิตและมีประสบการณ์ที่มีลักษณะเฉพาะของตัวเอง สามารถที่จะรู้จักและขึ้นชมกับสิ่งอื่น ๆ นอกไปจากการสนองแรงกระตุ้นของร่างกายซึ่งสตั้วก็มีเช่นเดียวกับมนุษย์

ถ่ำห้ชาวมนุษยนิยม ทั้ง 3 ทศนะค้ังกล่าวแต่ละทศนะต่งก็มีส่วนถูก แต่เขำมองชีวิตแง่เดียว สุขนิยมเห็นมนุษย์มีแต่ร่างกาย สานตินิยมฝ้ฝืนแต่ความสงบของวิญญาณ เอ็กซิสต์เห็นเชิยลลิสต์เชิษฐ แต่ความรู้สึก แต่มนุษย์ได้มีทุกสิ่งที่กล่าวมานี้ ดังนั้น เรำไม่วควรถือว่อย่ำงหนึ่งอย่ำงใดสำคัญที่สุด ถ่ำทำนเอำแต่ค้้นร่นหาเงินเพื่อซื้อความสุขสบายทำนอาจต้งหาตลอดชีวิต โดยมีได้มีเวลาที่จะเสพความสุขเลย ถ่ำทำนหันเข้าหาแต่ความสงบทำนก็ขาดบางอย่างที่มนุษย์พึงมี ถ่ำทำนเอำแต่ความรู้สึกทำนก็อยู่กับคนเขาไม่ได้ ดังนั้นถ่ำห้ชาวมนุษยนิยมทางที่ดีที่สุด ก็คือ การรอมชอมระหว่างสิ่ง 3 สิ่งคือ ความสุข ความสงบ และความรู้สึก ทั้งนี้ก็เพราะมนุษย์นั้นสลับซับซ้อนไม่วสามารถจะทอนลงไปเพียงอย่ำงหนึ่งอย่ำงใดได้

เอกสารอ้างอิง

วิทย์ วิศทเวทย์. (2540). **ปรัชญาทั่วไป : มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ 14

กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.

สมภาร พรหมทา. (2548). **มนุษย์กับการแสวงหาความจริงและความหมายของชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ 2

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พุทธชาด

สุวรรณา สถาอานันท์. (2545). **ศรัทธากับปัญญา : บทสนทนาทางปรัชญาว่าด้วยศาสนา**.

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,